

La terminologia dels esports olímpics: la terminologia esportiva, una terminologia «submergida»

ESTER BONET

Societat Catalana de Terminologia

Resum

Quan l'octubre del 1986 Barcelona era designada ciutat olímpica per als Jocs del 1992, arrencava una etapa de normalització de la terminologia esportiva que hagués estat inimaginable si no s'hagués produït aquest esdeveniment.

En tots els Jocs anteriors havien estat editats vocabularis multilingües —que recullen succintament els termes principals de cada esport—, pensats sobretot per a les retransmissions esportives. En el cas del català es va optar per un projecte molt més ambiciós, perquè es van editar vint-i-nou diccionaris olímpics que, a més de complir amb la funció divulgadora dels vocabularis precedents, complien amb la voluntat normalitzadora del català en un àmbit de gran impacte social com era l'esport.

Aquesta ponència té com a objectiu descriure el procés de recuperació de la terminologia dels esports olímpics. L'anàlisi arrencarà amb una breu descripció del procés pel qual va passar l'esport a Catalunya a partir del 1939, per entendre des de quina base terminològica es partia, per després comprendre el treball terminològic que es va haver d'aplicar ateses les característiques de les fonts de buidatge obtingudes. I per acabar, farem referència a la repercussió que aquest model va tenir en els Jocs posteriors.

PARAULES CLAU: terminologia olímpica, buidatge oral, neologismes, validació d'experts.

Abstract: *The terminology of Olympic sports: the “submerged” terminology of sport*

When Barcelona was designated in 1986 as the site of the 1992 Summer Olympics, a period of sports terminology standardisation began which would have been unimaginable without the staging of this event.

In all the previous Olympics, multilingual vocabularies had been published which succinctly presented the principal terms of each sport. These were mainly conceived for sports broadcasts. A much more ambitious project was undertaken in the case of the Catalan language since 29 Olympic dictionaries were issued. In addition to attending to the disseminating function of the preceding vocabularies, these dictionaries responded to the will to standardise Catalan in a field of such great social impact.

The purpose of this paper is to describe the process of recovery of the terminology of the Olympic sports. The study begins with a brief description of the process that sport underwent in Catalonia as from 1939, giving an overview of the terminological basis that we started out from, and then goes on to describe the terminology work that had to be carried out to deal with the characteristics of the extraction sources which were obtained. We conclude by discussing the effect that this model has had on subsequent Olympics.

KEYWORDS: Olympic terminology, speech extraction, neologisms, validation of experts.

1. INTRODUCCIÓ

Per començar, he d'explicar que la meua presentació se centrarà en la primeríssima fase de l'elaboració de la terminologia dels esports olímpics, és a dir, en l'obtenció i l'establiment del corpus de buidatge, i no parlaré de les etapes següents, perquè tot i que hi vaig participar, està clar que el gran protagonista va ser el TERMCAT i, a més, aquestes fases ja han estat explicades altres vegades.

I precisament, perquè només em centraré en aquesta primera fase, ja us dic d'entrada, que faré una exposició molt poc científica, molt poc metòdica, perquè en aquesta etapa de la recerca es tractava de compondre un trencaclosques que estava delimitat per vint-i-vuit peces finals, els vint-i-vuit esports que formaven part del programa olímpic d'estiu de 1992, i que a la vegada es descomponien en 237 modalitats o disciplines. I, a més, calia compondre'l en un temps també delimitat: quatre anys, del 1988 al 1991; per tant, la imaginació va ser més la guia de la recerca que no pas un manual de terminologia.

Aquesta recopilació de fonts de buidatge té unes característiques detectivesques, que són bones de recordar, i, de ben segur, que en altres àmbits i en altres llengües també tenen exemples semblants.

2. RECERCA DE LA DOCUMENTACIÓ

Tot va començar el 17 d'octubre del 1986 quan la ciutat de Barcelona va ser nomenada ciutat olímpica per acollir els Jocs del 1992. Aquests Jocs van suposar per a Barcelona un pretext excel·lent per transformar la ciutat i, de retruc, va ar-

rencar una etapa de normalització de la terminologia esportiva que hagués estat inimaginable si no s'hagués produït aquest esdeveniment.

En els Jocs Olímpics anteriors, s'havia editat un vocabulari multilingüe que recollia succintament els termes principals de cada esport i que estava pensat sobretot per als espectadors i els mitjans de comunicació.

S'editava en les dues llengües oficials del Comitè Olímpic Internacional (l'anglès i el francès) més la llengua o llengües que el Comitè Organitzador decidís. El format acostumava a ser el d'un llibret que podies portar còmodament a la butxaca.

Però en els Jocs de Barcelona, en lloc de repetir aquesta idea, i simplement afegir el castellà i el català, a aquest glossari ja fet —concretament, al més recent, el dels Jocs de Seül—, el Departament de Cultura i el Comitè Organitzador Olímpic de Barcelona 92 van decidir dur a terme, per mitjà del TERMCAT, la primera recopilació sistemàtica de terminologia olímpica, amb la qual cosa s'optava per un projecte molt més ambiciós. S'editaria un diccionari per a cadascun dels vint-i-vuit esports juntament amb un diccionari general. Cada diccionari tindria les entrades en català, amb la definició corresponent i els equivalents en castellà, anglès i francès. D'aquesta manera, a més de complir amb la funció divulgadora dels vocabularis precedents, es complia amb la voluntat normalitzadora en un àmbit de gran impacte social, com era l'esport.

I així quan l'any 1987, el TERMCAT em va proposar de coordinar els diccionaris olímpics, el primer pas que calia fer era recopilar el corpus de buidatge, les fonts d'on extreure els termes. D'entrada, la delimitació d'aquest corpus ja ens estava marcada pel fet que eren uns diccionaris que havien de descriure el fet de competir, havien de recollir els termes que descrivien tot allò que passa quan es competeix, i tot allò que passa quan es competeix està reglat per uns reglaments o uns codis de puntuació segons de quin esport es tracti.

Així, decidir on aconseguiria la documentació per elaborar aquests vint-i-vuit diccionaris, em va preocupar perquè sabia quin terreny trepitjava i com hauria de treballar per tirar endavant aquesta fase primerenca però bàsica.

2.1. *D'on partiem*

Ara aquí, he de fer un parèntesi perquè entengueu la meva preocupació, i amb una pinzellada us explicaré la història de més de quaranta-cinc anys de l'esport a Catalunya.

Després de la Guerra Civil, l'esport va passar a ser regit per la Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS), amb la seva branca femenina anomenada Sección Femenina, que s'ocupava de l'esport femení. Per a Catalunya, amb una gran tradició i pionera en molts esports, aquesta maniobra va representar

un gran daltabaix. Per exemple, d'entrada, les federacions catalanes es van dividir en federacions provincials, totes quatre dependents de la federació espanyola; a més, els presidents de les federacions van deixar de ser elegits pel conjunt de clubs per passar a ser triats directament pel règim franquista i, per tant, les camises blaves i els símbols feixistes van omplir les seus federatives i les competicions catalanes.

Aquesta opressió, les federacions la van haver d'acceptar com van poder: algunes, de fet, ho van fer amb molta convicció segons quin fos l'origen de l'esport; d'altres, buscant solucions que no afectessin tant el seu dia a dia. Va ser un exemple magnífic d'aquestes darreres la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya.

Amb el temps, la situació es va anar relaxant, però la gran conseqüència, el gran resultat, era que durant aquests anys no s'havia escrit en català i, per tant, no hi havia documents d'on fer un buidatge en llengua catalana.

Tanmateix, i sortosament, totes aquestes traves que patien les federacions van arribar de manera molt més laxa als clubs esportius, que era on realment es duia a terme la pràctica esportiva. Aquesta pràctica es transmetia principalment en català: això va permetre la pervivència d'un català parlat, viu i ric, però també ric en manlleus, barbarisme i argot.

2.2. *Fonts de buidatge*

2.2.1. *Fonts escrites*

Tal com ja he dit més amunt, el primer que havia de fer era recopilar les regles de competició, i en vaig trobar vint-i-vuit en castellà i unes en català (les del futbol). Començava bé: vint-i-vuit a un. Un resultat del tot descoratjador. Atès que els diccionaris havien de tenir equivalents en anglès i en francès, també havia de preveure poder tenir els reglaments en aquestes dues llengües. Tanmateix, això no va suposar cap problema, perquè em van arribar a través del Comitè Organitzador dels Jocs.

A la vegada, com a coautora del *Diccionari de l'esport* i juntament amb els altres dos autors, havíem fet el buidatge de la *Gran enciclopèdia catalana* i del *Diccionari de la llengua catalana*. Quan dic *buidatge*, vull dir que havíem anat esporgant una per una, totes les entrades que feien referència als esports. Per tant, vaig recuperar les fitxes d'aquest buidatge i vaig anar seleccionant les que corresponien als vint-i-vuit esports olímpics, tot creant així les primeres vint-i-vuit llistes català-castellà, que serien l'esquelet inicial dels diccionaris. Finalment, també em van servir les pàgines d'esports dels diaris generalistes *Avui* i *El Punt*, sobretot les dels números que van documentar els Jocs de Seül del 1988.

Pel que fa a l'anglès i al francès, vaig extreure llistes dels glossaris multilingües dels Jocs de Moscou de 1980, que recollien 237 proves, i els Jocs de Seül de 1988, que en recollien 257. Tot i això, en els Jocs de Barcelona hi hauria 271 proves.

2.2.2. Fonts orals

Quant a fonts orals de buidatge, la principal va ser la retransmissió esportiva de TV3 dels Jocs de Seül, des del 17 de setembre al 2 d'octubre de 1988. Aquesta font presentava un problema i és que se centrava en els esports que tenien més audiència, com l'atletisme, i en els que tenien tradició a Catalunya, com l'hoquei. D'altres, com la gimnàstica, la natació sincronitzada o els salts de trampolí o palanca —que també eren força retransmesos—, presentaven un altre problema, ja que en cada edició dels Jocs Olímpics hi havia exercicis obligatoris nous; per tant, aquestes gravacions servien però no del tot, perquè calia esperar els reglaments específics dels exercicis obligatoris.

Per tant, veient el poc material obtingut, va resultar imprescindible crear una xarxa de persones expertes en els diferents esports. Així, per aconseguir informació sobre material i equipament, vaig anar a la recerca de fabricants de pilotes (per a la pilota basca), de mestres d'aixa (per als esports amb embarcacions), de guarnimenters o basters (per a l'hípica), etc. Em van ensenyar espases, florets i sabres, pistoles, carrabines i fusells, tir amb arcs i fletxes, guants de beisbol, raquetes de bàdminton; també l'equipament d'un genet, les proteccions d'un jugador d'hoquei sobre patins, etc.

Pel que fa al terreny de joc, cal tenir present que el terreny de joc més fàcil d'imaginar és un camp delimitat per línies. Això no obstant, en els esports d'aigua, per exemple, el camp de regates se situa en plena mar i, per tant, necessitava informació sobre l'estat de la mar i la força del vent, els corrents del riu —sobretot per al piragüisme en aigües braves— o, en els esports de combat, també me'n calia sobre les àrees delimitades per tapissos com les llargues catifes metàl·liques electrificades de l'esgrima, el quadrilàter de boxa i els tapissos de judo o de lluita.

Les entrevistes consistien a demanar que anessin enumerant les parts de l'objecte que tenien al davant mentre jo ho anava anotant i gravant per, després, extreure els termes que anaven completant l'arbre de camp de cada esport. Així, aquell primer esquelet, s'anava enriquint a poc a poc.

2.3. Establiment del corpus de buidatge

A partir d'aquest primer material, ja vaig poder classificar els esports en grups, en funció de si eren més fàcils o més difícils, però... què volia dir *fàcil*? Doncs que en tenia força documentació. I *difícil*? Que no en tenia gairebé gens.

Vaig classificar els esports en set grups (vegeu les taules següents) tenint en compte l'any d'introducció a Catalunya, ja que això em donaria una idea de la seva trajectòria, i afegir l'any d'incorporació al programa dels Jocs Olímpics m'ajudaria a tenir una visió històrica dins del moviment olímpic. També m'aniria

bé saber la llengua d'influència, perquè encara que en la majoria era l'anglès, també em calia preveure experts en aquestes llengües. Finalment, i expressament per a aquest treball, he afegit el nombre d'entrades que va tenir cada diccionari a fi de poder donar una idea del volum terminològic amb què vam treballar. El total d'entrades contingudes en els vint-i-vuit diccionaris olímpics va ser de 12.960.

2.3.1. Primer grup

El primer grup (taula 1) contenia esports amb una llarga tradició a Catalunya, amb clubs importants que havien permès una pervivència de la seva pràctica ininterrompuda i amb molts aficionats, cosa que va fer fàcil trobar-ne experts. En aquest grup, un cas especial va ser la vela, ja que era un esport que tenia un lèxic català ric procedent del lèxic tradicional, és a dir, vaig trobar formes vives en català del temps en què la navegació de vela constituïa una professió. També cal remarcar que, del tennis, se'n va obtenir una llista prou extensa del buidatge de *Diccionari de la llengua catalana*, en part pel mateix interès de Pompeu Fabra en aquest esport.

TAULA 1. *Esports del primer grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Atletisme	1898	1896	anglès	488
Basquetbol	1921	1936	anglès	403
Ciclisme	1884	1896	francès	454
Futbol	1895	1908	anglès	465
Hoquei	1915	1908	anglès	444
Natació/ Waterpolo	1907	1896 1900	anglès	214 319
Tennis	1899	1896-1920/1988-	anglès	378
Vela	1833	1900	anglès	492

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.2. Segon grup

El segon grup (taula 2) englobava esports que formaven part de l'educació esportiva escolar i que, per tant, hi havia un professorat que ja impartia les classes en català i que havia fet una feina de normalització prèvia.

TAULA 2. *Esports del segon grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Handbol	1941	1936	anglès	398
Tennis taula	1935	1988	anglès	341
Voleibol	1957	1964	anglès	397

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.3. Tercer grup

El tercer grup (taula 3) contenia aquells esports amb pocs practicants i que es caracteritzaven per ser unes activitats que, abans d'esdevenir pròpiament esports, van ser necessàries per a la supervivència i, després, es van convertir en pràctiques ludicorecreatives. Per tant, tal com passava amb la vela, eren esports que tenien un lèxic tradicional i que estaven molt arrelats a les Terres de Lleida, sobretot per la seva llarga tradició en la navegació en aigües braves. Per exemple, en el cas concret del rem, hi havia pocs clubs d'aquest esport, però els que hi havia eren antics i molt importants.

TAULA 3. *Esports del tercer grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Piragüisme	1934	1936	anglès	361
Rem	1821	1900	anglès	471

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.4. Quart grup

Els esports del quart grup (taula 4) eren esports de combat, que, tot i tenir pocs practicants i pocs clubs, tenien en comú que se'n van poder obtenir llistes del

buidatge del *Diccionari de la llengua catalana*. Si comptem que, als anys trenta, la boxa era un esport de massa —practicat principalment per professionals— i que la lluita era un esport molt popular —no tant pel nombre de practicants, sinó pel nombre de seguidors—, la gran repercussió mediàtica va ser recollida en aquest diccionari. Pel que fa a la presència de lèxic de l'esgrima, potser es pot entendre a partir de les fonts en què es va basar Pompeu Fabra per elaborar aquest diccionari, atès que aquest esport era molt popular a França.

TAULA 4. *Esports del quart grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Boxa	1909	1900	anglès	390
Esgrima	1913	1896	francès, italià	540
Lluita	1913	1896	anglès	379

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.5. Cinquè grup

Els esports continguts en el cinquè grup (taula 5) tenien pocs practicants i pocs clubs. Pel que fa a l'hípica, cal comentar que els esports hípics entroncaven amb diverses tradicions populars, però l'hipisme olímpic —la doma i els salts— només era practicat per les classes altes, en pocs clubs molt elitistes.

TAULA 5. *Esports del cinquè grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Halterofília	1952	1896	anglès	271
Hípica	1856	1900	francès, anglès	652
Judo	1951	1964	japonès	558
Tir	1952	1896	anglès	440
Tir amb arc	1947	1896	anglès	358

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.6. Sisè grup

El sisè grup (taula 6) es va posposar en el temps, perquè necessitàvem que es publicuessin els reglaments específics dels exercicis obligatoris per poder començar a fer el buidatge.

TAULA 6. *Esports del sisè grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Gimnàstica	1923	1924	anglès, alemany, francès	706
Natació sincronitzada	1980	1984	anglès	132
Salts	1907	1900	anglès	116

FONT: Elaboració pròpia.

2.3.7. Setè grup

El setè grup (taula 7) va ser un calaix de sastre on van anar a parar esports que presentaven diverses dificultats: el bàdminton, perquè era d'introducció recent a Catalunya; el beisbol tenia una llarga tradició, però molt pocs practicants; el taekwondo presentava molts problemes afegits a causa de la dificultat de la transliteració del coreà.

D'altra banda, la pilota i l'hoquei sobre patins es van col·locar en aquest grup perquè eren esports de demostració; això volia dir que no formaven part del programa oficial dels Jocs Olímpics, però que estaven dins el programa dels Jocs de Barcelona amb la intenció de promoure'ls.

Finalment, quant al pentatló modern, com que estava compost per cinc esports, només calia seleccionar els termes específics de cada un dels cinc diccionaris corresponents: atletisme, esgrima, hípica, natació i tir.

TAULA 7. *Esports del setè grup*

<i>Esport</i>	<i>Inici a Catalunya</i>	<i>Incorporació als Jocs Olímpics</i>	<i>Llengua d'influència</i>	<i>Nombre de termes</i>
Bàdminton	1987	1992	anglès	357
Beisbol	1829	1992	anglès	359
Hoquei sobre patins	1915	1992	anglès	407
Pentatló modern	1976	1912	anglès, francès	524
Pilota	1893	1992	espanyol, eusquera	469
Taekwondo	1967	2000	coreà	677

FONT: Elaboració pròpia.

3. A TALL DE REFLEXIÓ

Ara i vist amb la perspectiva del temps, si us he de dir quin esport va ser el més fàcil i quin el més difícil, si descarto el futbol —pel qual la feina ja estava pràcticament tota feta—, he de dir que l'atletisme va ser el més fàcil, ja que hi havia tres accions principals: córrer, saltar i llançar. El més difícil va ser la gimnàstica, perquè tenia una quantitat infinita de moviments, que es podien fer amb una pilota, una cinta, un cèrcol, etc., o bé, damunt d'una barra d'equilibris, d'unes barres asimètriques, al terra, etc.

A partir d'aquí, l'elaboració dels diccionaris va anar seguint el seu camí fins que, quan es van inaugurar els Jocs Olímpics de Barcelona, ja s'havien editat els vint-i-nou diccionaris i també els vint-i-vuit reglaments de competició. S'acabava així una etapa de normalització de la llengua en l'àmbit de l'esport i se n'iniciava una altra, perquè calia completar-la amb la resta d'esports i de disciplines que no formaven part dels Jocs d'estiu. Aquesta nova etapa va culminar anys més tard amb la publicació del *Diccionari general de l'esport*.

Així, els Jocs de Barcelona van deixar-nos un llegat, una obra que va ser reconeguda per un ampli col·lectiu de destinataris. És un exemple d'aquest reconeixement, el fet que el TERMCAT va rebre peticions per aprofitar el material en les edicions olímpiques posteriors (Atlanta, Sydney i Londres, entre d'altres).

Aprofito per donar les gràcies des d'aquí a totes aquelles persones que en aquesta etapa em van ajudar a rescatar aquesta terminologia «submergida». En totes elles, vaig saber trobar l'estima per l'esport i, també, l'estima per la llengua catalana.